

Юсуф ЖУМАЕВ

ДИМИНДА БОРИНИ ПЮСТАРСАН ФАКАТИ

Баҳорни кутамиз журам узок,
Соғуларнинг даим узок кутамиз.
Илимда келадим, тез ўтар бироқ,
Қандай ўтганини билмай ўтамиз.

Менга уч-тўрт ойлик гулзорлар эмас,
Ёноқларингдай гулзорлар керак.
Келиб-кетадиган баҳорлар эмас,
Келиб, кетмайдиган баҳорлар керак.

МУХАББАТИ ИЗЛАМА...

Мухаббат излама, тона олмасан,
Дилингда мухаббат бўлмас агар.
Муруват излама, тона олмасан,
Қалбингда муруват бўлмас агар.

Изат тополмагач дунёни кезиб,
Дилингда тополмагач одам.
Ҳиммат тополмагач дунёни кезиб,
Дилингда ҳиммати бўлмаган одам.

Имон излагани топилмас зинҳор,
Юракда имонинг бўлмаси, бадбахт.
Дилингда неки йўқ — оламда йўқ, ёр,
Дилингда бориши тонрасан фақат.

АМИР ШЕМАР ҚУРОЛМАРИ

Фақат тиг бўлган Темури қуроли,
Мухаббат ҳам бўлган, меҳр ҳам бўлган.
Магар тилдан бўлса ярим камоли,
Нақ ярим камоли меҳрдан кулган.

Фақат тигни билган барча жаҳонгир,
Темури, ёнга — дард, дўстларга — табиб.
Қилиши дамидан тиз чўккан гажор,
Меҳри қарнишда тиз чўккан ҳабиб.

Унга ҳайкал қўйди авлоди бу чоғ,
Тазим этар Шарку Овропо.
Замин бир қирғоғу осмон бир қирғоқ,
Темури шу ўзанда ҳайқирган дарё.

Қошида замонлар ҳайратда қолган,
Забт этган ер юзин, асраб имонини,
У ярим жаҳонни тиг билан олган,
Меҳр билан олган ярим жаҳонини!

ОХИРГИ СУЗ

Хаёлинга банд бўлдим бир умр,
Кўзинга ҳам бир зум банд бўлойн.
Хаёлинга банд бўлдим бир умр,
Юзинга ҳам бир зум банд бўлойн.

Ўтди умр, бу охириги сўзимдир,
Бир зум фақат, сўраганим — бир зумдир,
Хаёлинга банд бўлдим бир умр,
Ўзинга ҳам бир зум банд бўлойн.

Эшитманман овозингни бир замон,
Ундан буйғи умрим ўтди зор, тирён,
Хаёлинга банд бўлдим бир умр,
Сўзинга ҳам бир зум банд бўлойн.

Ҳижронингда ўтган умр заққумдир,
Қолган умрим бир нафасдир, бир зумдир,
Хаёлинга банд бўлдим бир умр,
Ўзинга ҳам бир зум банд бўлойн.

Кўлар ўзи урган мол савдосига,
Ипкинг савдосига битта ўзимман.
Кимдир ўзи урган нафс балосига,
Ҳажринг балосига битта ўзимман.

Ёрдан қақа банд уларга, ёраб,
Бундайлар кетмоқда қайнаб қараб,
Хаёлинг наҳрига чўкман яйраб,
Куйинг дарёсига битта ўзимман.

Ҳамма ишдан қочар, боиси, гузал,
Мухаббат ажалдир, ажалдир, ажал.
Сендан ситган ажал — мен учун асал,
Ажал саҳросида битта ўзимман.

Тўлелберган
ҚАЙПБЕРГАНОВ

Бундан беш йил бурун қарор топган, ҳозир эса тобора мустақамлашиб бораётган янги жаҳиат янги маънавий муҳитини, янги маданиятни, янги тафаккур тарзини талаб этаётган. Ушбу эҳтиёж натижасида ижтимоий-сиёсий ҳаётнинг барча жабҳаларида, шунингдек, бадий ижодда ҳам янгиликлар жараёни кечаяпти. Ижодкорлар, ёзувчи-шоирлар янги жаҳиат кўрига мос келадиган, қоматига ярашадиган янги-янги бадий либослар бичаётган — асарлар яратаётган.

Бугун мустақил Ўзбекистон адабиёти каби Қорақалпоқ адабиёти ҳам янги босқичда ривожланыпти. Ана шу жараёнда фаол иштирок этаётган ижодкорлардан бири — Абулқосим Утапбергановдир.

Бизнинг юртимиз: қозоқ, қирғиз, туркман, қорақалпоқ ва ўзбек маданияти кўнра тарих замирига жуда чуқур илдиз отландир. Абулқосим мана шу илдизларни бир-бирига боғлаш мақсадида изланмоқда, меҳнат қилмоқда.

Абулқосим яқинда янги дoston ёзди. «Оллоҳингни унутма» деб номланган шу дostonдан бир парчасини «Ўзбекистон адатиёти ва санъати» ўқувчиларига тақдим этишни лозим топдик.

Тўлелберган
ҚАЙПБЕРГАНОВ

Абулқосим УТАПБЕРГАНОВ

ОЛЛОҲИНГНИ УНУТМА

Дostonдан парча

Бу қандай қиёмат, бу қандай офат,
Одамга мос келмас ҳеч қандай сифат:
Тушуна олмайсан ақлу ўйига,
Яхшилик, ёмонлик сингган бўйига.
Ақлнинг қошида аҳмоқлик турар,
Аҳмоғи оқилнинг бошига урар.
Аҳмоқнинг дастидан ҳисобсиз бошлар
Жабр кўриб доим кўзларин ёшлар.
Аҳмоқ деймиз, лодон деймиз, бетавфиқ,
Дунёда ундан-да аҳмоқроғи йўқ.

Онадан туққанда пок бўп туғилар,
Кўнни тонг қолдирар оқил ўғиллар.
Биров шу покликни авайлар — эслик.
Биров ҳаром йўлда айлайди песлик.
Пастилик, ғирромлик-ла умри ўтади,
Биров покликнича ўлиб кетади.
Қаранг, қайта бошлар оқилнинг ақли,
Бунда ҳикмат кўрган донолар — ҳақли.
Аҳмоқликдан топган мол-ку мол эмас,
Ёсини йўқотган жон ҳам жон эмас.

Урушсиз-ғавғосиз бўлса ерингиз
Жаннатдан аъло деб айта берингиз.
Не сабаб жаннатни дўзах этасан —
Умр бўйи қарол бўлиб ўтасан?!
Не сабаб бирининг кўрғонини бири
Йиқитар? Нимада бу йшнинг сири?
Не учун бор-йўқни урушга сарфлаб,
Сўнг яланг юрамиз Мажнунга ўхшаб.
Бас, энди, одамлар, чек қўйинг ахир —
Урушга, жанжалга сарфламанг ақл!

Ўзгага бахт инъом эта олмасанг,
Чизган чизингдан ўта олмасанг
Қорун авлодлари каби бўлурсан,
(Қорун афсонасин яхши билурсан):
«Бандамас, Рабиннинг айтгани бўлар,
Икки қазо бўлди бир кунда, дўстлар.
Боринг; бораверинг ёнма-ён, тўп-тўп,
Маъсираб масҳара бўлаверманг кўп!»
Доб боши мардларни жўнатди жарга,
Ўзи ҳам ем бўлди сўнгра ажалга.

Ўлим бор, эл бундан қийналадиган,
Ўлим бор, ҳурматлаб сийланадиган,
Ўлим бор, ўлмасдан яшайди мангу,
Ўлим бор — келажак кунларга ёёду:
Ўлса ҳам авлодга беради сабоқ,
Ўлса ҳам авлодлар қўлида маёқ.

Ўлим бор, асрдан асрга ошиб
Юрар авлод билан тенг қадам босиб.
Ўлим бор ит янглик бекадр, беот,
Ҳеч ерда ҳеч қачон қилинмайди ёл.

Тиригингда одам қочса, бу — ҳеч гап,
Келишиб кетасан, гиналар туғаб.
Ўлганингда қочса — қайта борасан,
Юзинг қаро бўлиб гўрга кирасан.
Худой кўрсатмасин бундай ўлимни,
Оллоҳим, бу қўйга солма ҳеч кимни.
«Кимки ёмон бўлса феълдан топар» —
Ота-бобаларнинг шундай гапи бор.
Минг ёмон бўлса ҳам одамда атво
Кунинг сўнги бундай бўлмасин зинҳор.

Зеро, Оллоҳингни унутма, деймиз.
Тирикликда имон гамини еймиз.
Ким тирик одамга ўтказса жабр,
Ўлганида уни қисажак қабр.
Ёр яхши-ёмонни яхши фарқ қилар,
Ёвуз, такаббурни жирканч деб билар.
Ўлганингда ер ҳам сендан қилса ор,
Номинг унутинга халқ турса тайёр,
Яхши ишлар билан тушмасан тилга,
Тирикда хошлигинг қиммат бир пулга.

Яратилиш қизик: уйготар мароқ,
Ҳар бир лаҳзасида — минг турли сабоқ.
Теграмдаги борлиқ — ҳайбатли мактаб,
Халқингни устоз, де, бу — улуг мактаб.
Мақтабинга меҳр билан қарасанг,
Устозингда минг бир олқин оласан.
«Эти сизларники, олинглар буни»,
Доб отанг мактабга топширган сени.
Сенинг муаллиминг — талабчан устоз —
Сабоқ берад тинмай, уни қалбга ёз!

Бу мактабинг ичи нотинч, талотўп,
Унинг қаромати, ҳикматини кўп.
Унда «умр» отлиг китоб ўқилар,
Унда тарих деган гилам тўқилар.
Унинг низоми бор ҳаммага бирдай,
Кўкдаги қўл этмас шўълали кундай.
Уни бузолмайдиган хон ҳам, гадо ҳам,
Орли ҳам, орсиз ҳам тенг қўрар баҳам.
Уни халқ олдинга етказиб қатар,
Халқ деган ҳар инсон мурода етар.

Қорақалпоқчадан ҚУТЛИБЕКА таржимаси

АРХИВ МУЛКИГА АЙЛАНДИ

XX аср ўзбек адабиётини, анкироғи, тоталитар даври адабиётини янги тафаккур нуқтаи назардан ташлади, қилтиш ниятида газетамизда бошланган баҳс қизинг давом этаётган. Турли нуқтаи назардан айтаётган фикрлар қилини бифарқ қолдирмади. Хусусан, яқинда телевизорда таниқли адабиётшунослардан бири: «Адабиётга ҳужум бўлмоқда», деди. Бу табиий, собиқ шурулар даврида тарбия топган адабиёт ҳақидаги тасавур заиф адабиётшуносликнинг шаклланиши учун ҳам хизмат қилган; бу адабиётшунослик айрича фикрни, қарашларни қабул қила олмайдиган, ўз идеалларидан маҳрум бўлган уткичи адабиётшуносликдир. Биз истиқлолга эришган, дунёқарашимиз ҳам ўзгарди. Мулқчиликка нисбатан қадим узаган қайтанибис соҳиб-реализмга асосланган тоталитар даври адабиётшунослигини ҳам архив мулкига айлантирди. Вақти келганда ундан мутахассисларга фактлар кидирилади, холос. Энди унга тафаккур ривожини босқичларидан бири сифатида қаралайми. Нега? Чунки у соф адабиётшунослик эмас, балки социологик адабиётшуносликдир. У асар матниндан келиб чиқадиган хулосага диққат қилмайди, балки асарда тасвирланган ижтимоий проблемани ва унинг қандай ҳал қилинганлигига уруғ беради. Шуниси билан у сиёсий адабиётшунослик эди.

нослиги академиклиги қабул қилди, адабиётнинг илмий назариясини ишлаб чиқишда қадамлар ташлади, қилтиш ниятида газетамизда бошланган баҳс қизинг давом этаётган. Турли нуқтаи назардан айтаётган фикрлар қилини бифарқ қолдирмади. Хусусан, яқинда телевизорда таниқли адабиётшунослардан бири: «Адабиётга ҳужум бўлмоқда», деди. Бу табиий, собиқ шурулар даврида тарбия топган адабиёт ҳақидаги тасавур заиф адабиётшуносликнинг шаклланиши учун ҳам хизмат қилган; бу адабиётшунослик айрича фикрни, қарашларни қабул қила олмайдиган, ўз идеалларидан маҳрум бўлган уткичи адабиётшуносликдир. Биз истиқлолга эришган, дунёқарашимиз ҳам ўзгарди. Мулқчиликка нисбатан қадим узаган қайтанибис соҳиб-реализмга асосланган тоталитар даври адабиётшунослигини ҳам архив мулкига айлантирди. Вақти келганда ундан мутахассисларга фактлар кидирилади, холос. Энди унга тафаккур ривожини босқичларидан бири сифатида қаралайми. Нега? Чунки у соф адабиётшунослик эмас, балки социологик адабиётшуносликдир. У асар матниндан келиб чиқадиган хулосага диққат қилмайди, балки асарда тасвирланган ижтимоий проблемани ва унинг қандай ҳал қилинганлигига уруғ беради. Шуниси билан у сиёсий адабиётшунослик эди.

кутариши мумкин. Тоталитар даври адабиётини тахлил қилган кўлаб ижод намуналари бугун архив жовонларидан жой топти. Тоталитар даври адабиётшунослиги, унинг узб қисми — адабий танқидчилик бир пайтлар муайян асарларни қўйиб-тириб мақтагани. Лекин бадий адабиёт бунга «оқламади», қутпана асарлар замонаг мослаб қайта ёзилди, тулдирлиди, қайта йилланди. Даврга мослаб қайта ёзилган асар қимматига қабулдан бормиқан? Қани, тоталитар даври ўзбек адабиётшунослигининг, адабий танқидчилик ривожига боради унинг атрофида қизинг баҳс қозғалди. Шу сабабли биз адабиётшуносликга «баҳс» кетили: бу авлод Фарға тақдир қилаяпти, бу авлодда мунг кучли ва хожазо. Бу йиллар давомида адабий танқидчилик эсанкир-тир билан овора бўлди.

Шахсан мен ҳар қандай илмий, жумладан, адабиётшуносликни тафаккур ривожига қўшаган ҳиссасига қараб баҳолаш керак, деб ўйлайман. Хуш, ўзбек адабиётшунослиги ва адабий танқидчилик шурулар даврида тафаккуримиз ривожига нима ҳисса қўшди? Барибир бугун бўлмас, эртага кимдир масалани шу тарзда қўяди. Узимнинг ожиз фикрим бу борада шундай: академик услуб билан таништирди. Бошқа ҳеч нарсал! Тоталитар даври ўзбек адабиётшунослиги ва адабий танқидчилик сиёсий адабиётшуносликдир. Шу сабабли бугун ўзбек адабиётшунослиги қайта тутилмоқда.

Абдумалик ЕКУБ

Абдумалик Екубининг собиқ шурулар даври ўзбек адабиётшунослиги ва адабий танқидчилик хусусида юритган танқидий мулоҳазалари бизни яқин ўтмишимиз маданий ҳаётига, адабий жараёнига яна бир марта қайрилиб қарашга, уни қайта мулоҳаза қилиб, теранроқ аниқлаб етишга даъват этади.

Абдумалик Екубининг собиқ шурулар даври ўзбек адабиётшунослиги ва адабий танқидчилик хусусида юритган танқидий мулоҳазалари бизни яқин ўтмишимиз маданий ҳаётига, адабий жараёнига яна бир марта қайрилиб қарашга, уни қайта мулоҳаза қилиб, теранроқ аниқлаб етишга даъват этади. Дарҳақиқат, унинг катта-кичик ютуқлари ва камчиликлари билан олиб қараганда шурулар замонидики маданий ҳаёт, ижодий жараён унча қизинг, жонли эди. Баҳс-мунозаралар бўлиб турарди, муайян бир асар ҳақида турли ҳил фикрлар айтилар, айниқса, инқилобнинг эки совет адабиётига хизмати сингган йирик адаблар ҳақида туркум мақолалар эълон қилинарди. Бир қараганда, камчилик йўқайди, жонли, мазмунли, рисоладагидек бу ҳаётни унинг ичида туриб барчага бирдай тааллуқли қатъий курсатмалардан четга чиқмай теран аниқлаш ва эътироф этиш мумкин эди. Айрим ҳолларда четта чиққан, ҳукмрон мафкурага хизмат қилмайдиган фикр-мулоҳазалар муаллифи вақтида шафқатсиз тийиб қўйиларди. Шаронг мана шундай оғир, маданий ҳаёт бир маромга солинган, тафаккур исканжада эди. Инсонийликка даъват, гуманизмга садоқат, маънавиятга чорлаш адабиётнинг етакчи тамойили бўлиб, бу қадриятлар ижтимоий ҳаёт воқеалари тасвири ердамида талқин этиларди.

Абдумалик ЕКУБ

XX аср ўзбек адабиёти
**20-30-ЙИЛЛАРДА
ЖАДИД АДАБИЁТИ**

«Совет адабиёти» деб аталган адабиёт октябр тунтаришининг эртасигаёқ эки дастлабки ойларидаёқ бирдан паёло бўлиб қолган эмас — бунинг учун ҳаётда реал асос ехуд бирор ишончли замин йўқ эди. Тури, айрим танқидчиликлар ўзбекистонда 1905 йилдан кейинроқ инқилобий адабиёт шакллани бошлаганини таъкидлашади, бироқ бу фикрнинг исботи учун келтирилган фактлар моҳият эътибори билан жадид адабиётнинг намуналаридир. Аслини олганда эса ўзбек совет адабиёти 20-йилларини ўрта-ларидангина — Файратий, Гафур Гулом, Ойбек, Боту, Миртемир, Шокир Сулаймон каби ижодкорларнинг майдонга чиқиши билан боғлиқ таърих шакллани бошлаган. Турни, ундан аввал октябрнинг куллаган, шуруларни мадд этган айрим шешлар, маршлар, газаллар ехуд бошқа жанрлардаги айрим асарлар бўлган. Бироқ улар бадий савиясини ҳақиқатда ўқиб мумкин эди. 60-йиллардан кейин эса улар фақат қора буюқларда тилга олиниши.

Шундай қилиб ҳукмрон мафкура ўзбек совет адабиётининг паёло бўлиши ва ривожланиши тўғрисидаги концепцияни ишлаб чиқди. Бу концепцияга кура янги адабиёт октябр инқилоби билан бирга тутилган; у биринчи қандаларидан «Яна Шуру!» деб ҳайқирган, коммунизм шинга сикқилидан хизмат сатишда давом этганлар. Аммо бу гап ҳам узларининг ақидаларига содиқ қолганлар, яъни уларнинг гапи бошқа, иши бошқа — бир-бирига зид бўлган. Болшевиклар айрим жадидларнинг шурулар томоғида утганини оғиздан тан олсаларда, амалда уларнинг ҳаммасига ападдий душман сифатида муносабатда бўлганлар. Натигада 20-йилларнинг бошиданоқ уларни кескин қўйиб бошлаганлар, 20-йилларнинг ўрталаридан жадидларга қарши репрессив тадбирларни қўлашга киришганлар. Бу кураш 30-йилларда ҳам шундай шидат билан давом этади ва 40-йилларга келиб жадидларнинг деярли ҳаммасини жисмонан маҳв этиш билан якуланди. Аммо бундан кейин ҳам жадидлар ҳақиқатда бирон ишқ гап айттиш имконини бўлмади. Аксинча, авваллари бирла-йрим мақолаларда жадидларнинг маърифатпарварлиги соҳасида жиндлай ижобий хизмат қилишгани ҳақиқатда ўқиб мумкин эди. 60-йиллардан кейин эса улар фақат қора буюқларда тилга олиниши.

